821.163.3-31.09
стручен труд

РОМАНИТЕ НА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ – ЛИТЕРАТУРЕН АМАЛГАМ ОД МИНАТОСТ, СЕГАШНОСТ И БЕЗВРЕМЕНОСТ!

(компаративно-културолошка анализа)

Владо Ефтимов

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје
магистранд на интердисциплинарните културолошки студии
во книжевноста при Институт за македонска литература

клучни зборови: идентитет, културен идентитет, отпор, Другост, стереотип, историски контекст, Драги Михајловски
key words: identity, cultural identity, resistance, otherness, stereotype, historical context, Dragi Mihajlovski

1. ***Генерализирање***

Ако на самиот почеток од овој критички осврт за романите на Драги Михајловски треба да се направи некакво генерално детерминирање на пристапот во разработката на водечките теми, без сомневање тоа би била определбата дека станува збор за романи со псевдо-историски пристап, односно романи кои на историјата и пристапуваат низ една литерарност којашто не допушта потполна увереност во реалниот историски контекст за којшто се зборува во наративната рамка. Меѓутоа, начинот на кој е изведена постапката на опишување е доволно симпатичен и самиот по себе не претендира да се претстави како непобитен историски факт, па оттука, прозната реч на Михајловски во романите кои се предмет на ова проследување[1], може да се третира токму како псевдо-историско-литерарна форма, која оперира со историските настани, насликани со помош на магичноста на литературниот збор.

Без оглед дали на овие романи им се пристапува како обичен читател или како критичар подготвен да навлезе во нивната семантика, за да ги енкодира на едно симболичко рамниште, неминовно е да се почувствува задоволството од изборот: кај обичниот читател од грижливо направениот амалгам меѓу минатото и сегашноста, надополнет со занимлива наративна структура, која плени со наводната едноставност; додека кај критичарот тој амалгам ќе биде поттик повеќе да се продре во идејата за атемпоралноста на опишаните

[1] за оваа анализа ќе се користат романите: *Смртта на дијакот*, Каприкорнус, Скопје, 2002; и *Пророкот од Дискантрија*, Каприкорнус, Скопје, 2007.

проблематики, кои доста успешно се извадени од историските матрици и пресликани во реалноста/современоста. На тој начин имаме неверојатно пресликување на два дијахрониски изделени и одделени периоди, што самото по себе делува доста интригантно. Токму затоа падна одлуката за аналитичко претставување на идеите што во себе ги носат овие романи на Михајловски – идеи кои ќе бидат проследени низ промислување на координатите: идентитет, сликата на Другиот, отпор, религија, непокор, sид, бариера, граничност, стихијно разделување... Но, за да се случи една доследна компаративно-културолошка анализа на овие два романа од Михајловски, се подразбира дека кон нив треба да се пристапи низ, условно, „вториот" модел, односно да се разгледуваат од позиција на критичар/аналитичар на семантиката на текстовите. Токму за таков пристап ќе стане збор во овој наврат...

2. *Идентитетските проблематики низ историски лоцираните романи*

Промислувањето на идентитетските проблематики некако стана тренд во современите текови на компаративната наука и во нејзините дисциплини, кои од различен аспект сакаат да го осветлат тоа доста сложено и значајно прашање; особено денес, кога полека ја трошиме втората деценија од дваесет и првотото столетие (по Христа). Без разлика дали идентитетот е доживеан како „збир од припадности", при што анексирањето на еден дел значи своја лична ампутација, а не подетално претставување на припадноста (Амин Малуф, парафразирано), или пак се сфаќа како како „мисловен модел со помош на кој човекот промислува за себеси – начинот на кој го доживува своето сепство и својата индивидуалност" (определба на идентитетот според психологијата); едно е сосема јасно: кога станува збор за ***идентитетот***, мора да се спомене дека овој термин е општ („чадор-термин"), кој се користи во социјалните науки за да се опише еден концепт за човекот – за неговата индивидуалност, посебност, за неговата различност од другите, но и за неговата припадност во организирани групи (национален идентитет, културен идентитет...).

Токму на линија национален/културен идентитет оперираат двата романи на Михајловски, понудувајќи еден сосема поинаков пристап од она на што навикнале нашите уши, мисли и емоции кога е во прашање македонското идентитетско прашање... Започнувајќи од *Смртта на дијакот*, авторот (сфатен како наратор, а не како личност!) започнува со ново пишување на идентитетската проблематика во македонски рамки, што на сцена ќе донесе еден модел ослободен од чистиот локал-патриотизам или од дозата идентитетска патетика на која некако сме привикнале читајќи ги македонските (историски) романи. Таквото литературно решение отвора можност за промислување и преку едно *аутопсично* гледање (од старогрчкото „аутопсија" – поглед упатен кон самиот себе, себе-гледање), односно поглед кој го вклучува и самиот ентитет што гледа, преку сликање на неговата сопствена перцепција за самиот себе или на идентитетскиот колектив од чијашто целина е неизоставен дел. На тој начин се овозможува процесот на гледање да се стекне со повеќе фокализатори, а неговото толкување да се збогати со повеќегласност...

Вообичаено е во литературните примери да најдеме текстови кои апелираат на отпор преку уметноста, отпор којшто свој „издувен вентил" наоѓа во силата на уметнички сроченият збор, па на тој начин се исчитува како порака што од емитерот до примателот треба да транспортира код за освестување.

Меѓутоа, дека литературата не знае секогаш да биде само мирољубива и да пропагира ***отпор*** единствено преку силата на пишаниот збор, сведочи токму првиот романот на Михајловски, односно *Смртта на дијакот*. И покрај тоа што овој роман на прв поглед делува како исклучиво историски (а како таков, секако дека може да се определи, меѓу другото), со секоја измината страница се покажува како успешно изведена социо-културна анализа на периодот кога Османлиите започнале да пристигнуваат во нашите простори, прикажувајќи се како мета-историски, во најмала рака земено. Она што сака да го изведе Михајловски во овој роман, секако може да се определи како желба да се долови духот на времето, нападнат од „духовите на просторот“ (ако можам симболично да се послужам со постколонијалната терминологија), односно, низ литературните матрици ни го осветлува еден од најмрачните периоди од историјата на македонштината – налетот на Османлиите и опасноста од истребување на православното население од овие простори.

Постојат голем број размислувања за културниот идентитет и најголемиот дел од нив истиот го определуваат како припадност на национална, верска, културна, етничка и јазична основа. Од друга страна, за тоа колку знае да биде погубен делот за верската припадност, од вака сфатениот културен идентитет, јасно ни покажуваат размислувањата на Амин Малуф, којшто „погубноста“ на идентитетот директно ја поврзува со ***нетолеранцијата*** на верска основа, односно со ***различните*** религиозни матрици на кои секој од нас припаѓа. На тој начин, верското се издигнува како еден од основните репрезентативи на личноста, на идентитетот (како еквивалент на личноста), и на тој начин, лесно станува причина за расправија и ***недоразбирање*** кога се соочуваме со ***различната*** религија од онаа што ја признаваме и прикажуваме како ***наша***. Токму на релација вера/религија може да се постави анализата на романот на Михајловски, ако се сака да се продре во суштината на судирот што се одигрува во срцето на плодната Пелагонија, огромната рамница којашто многу пати се покажала како топол дом за добронамерниот поминувач, а овој пат насликана како силен противник на дојденците кои сакаат да загосподарат со неа...

Зошто ***отпорот кон религијата*** може да се претстави како водечки мотив на овој роман? Па, како што веќе беше спомнато, самиот роман зборува токму за навлегувањето на Османлиите во Македонија, односно освојувањето на Битола е земено како централен настан околу кој се врти целото дејство во истиот. Она што го носат со себе Османлиите предводени од Тимурташ, секако е еден ***поинаков религиски поглед/концепт***, доживувајќи го домородното население како „неверници“ – „...кои веруваат во некој нивен Бог, којшто го нарекуваат 'Господ'...“. Од друга страна, Битолчаните, оние кои во романов се прикажани како достојни бранители на ***своето*** (својата земја, својата татковина, својата религија...), дојденците ги перципираат како натрапници, неверници, како *богохулци* кои дошле „да ја испоганат нивната вера“. Ова е сосема солидна подлога за раѓање на една заемна нетрпеливост и нескротлив порив да се уништи „неверникот“, „душманот“, па секој што нема да се бори за одбрана на *своето*, веднаш е прогласуван за предавник, отпадник од *колективот*: „...Но, што е со кралот? Можно ли е Марко да нè предал? Нашиот силен, непокорен, цврт владетел? Застапникот Божји на оваа кутра земја?...“ (2002: 9). На овој начин резонира Равул, дијак во битолскиот манастир посветен на Св. Ѓорѓија – едната страна од наративниот тек на овој ро-

ман, кој структурно е поделен на ***два видика***, ***две перцепции*** на настаните, меѓусебно измешани без некаков особен ред, за на крај да се вклучи и трета наративна рамка застапувана лично од самиот ***ѓавол***, прозван под името „Велзевут“ – двете страни на приказната, во едно; раководител со двата наративни гласа, со двата фокализаторски погледи, претворајќи се во еден сеприсутен раскажувач, омнипрезентно застапен, макар што историскиот пресек на настаните е лоциран длабоко назад во временскиот тек.

„Каде и да одиш, во пештера или на улица, во планина или во низина, не смееш да бидеш човек што ја пренесува својата празнина, својот стрес, своите гревови. Биди постојано исправен и разговарај со Бога и моли Му се да ја прифати твојата слабост....“ (2002: 13). Вака поучува навидум смиреniот дијак Равул, оној во кого според сите поучувања на христијанството, треба да царува мирот, спокојството, разумноста, вербата... И, додуша, така некако и се случува на почетокот од романот, кога сè уште се запознаваме со неговата личност. Можеби и затоа можеме да го разбереме (и оправдаме) кога фрла дискриминирачки поглед кон исламот и кога си допушта да ги изговори следниве зборови: ...Нивниот (пророк – забел.) е како теснец, достапен и прооден, и секој – мал и голем, може да го прескокне, зашто во него нема ништо над човечките навики... Нивниот пророк, прочуениот Мухамед, всушност ништо не им заповедал. Не ги зауздил гневот и похотливоста, туку послушниците свои ги поставил на работ, за постојано да се струполуваат во бездната. Нашиот Христос, за разлика од него, тешкото го издига оздола нагоре, со вера и божји добродетели. Творец на сè, тој го создал човекот на средина меѓу ангелите и животните... (Михајловски, 2002: 17). Сосема солидно разграничување, зар не?! Посебно кога во фокусот на еден таков наративен склоп може да се замисли едно свештено лице, еден предан Божји слуга...

На другата страна е Тимурташ, моќниот предводник на силната османлиска војска, крволочен освојувач ослободен од теснината на чувственото, макар што токму со доаѓањето во ширното пелагониско поле го зафаќа некаква емотивна криза, па започнува да филозофира за животот, за неговата цел, за неговата позиција... Сосема лесно, без преголема доза на потресување, ќе заклучи дека „никогаш и никаде не е кажано да се разберат напаѓачот и бранителот...“ (2002: 21), односно дека е „природно да гинат во бесмислата, да се прогласуваат за херои, предавници, виновници...“ (2002: 21). Така, во двата главни наратори сосема лесно може да се исчитаат сомнежот и двоумењето, некаква нецврста поврзаност на идејата и дејствата кои ги прават, а таквите елементи ќе добиваат на силина како што ќе се развива дејството во романот... Со секој изминат ден, со секое приближување (на Османлиите) кон градот, сè посилни стануваат двојбите и дилемите во главите на двата најистурени лика, оние за кои се добива впечаток дека се единствените кои се способни да размислуваат со сопствените глави и кои авторот ги издигнува во ранг на единствени гласноговорници во своите табори; стануваат сè посилни и се претвораат во носители на критичкиот јазик кој Михајловски толку вешто го вткајува во приказната на романот. На тој начин, *сомнежот* се претвора во единствена надеж дека може да дојде до премостување на разликите или барем до нивно прифаќање... Ако се обидеме да го претставиме ова неприфаќање и недоверба кон другиот/туѓиот низ еден теориски дискурс, тоа ќе нè одведе до размислувањата на Марија Ѓорѓиева, токму за овој роман: „Предрасудите кои и претходат на сликата за странецот го имплицираат нејзини-

от *синегдохиско-метонимиски карактер* – една информација сумира цело знаење, а особината на поединецот се типизира како колективно својство. (...) Во *Смртта на дијакот*, домородците чувствуваат a priori недоверба кон сето она што доаѓа од странство, нерасположеност кон новината и ***убедување*** дека туѓинците секогаш носат несреќа. Ваквата перцепција ја продуцира сликата за странецот-непријател (...) Странецот го предизвикува стереотипниот опозит напаѓач-бранител и предрасудите кои поставуваат равенство помеѓу непознатото и туѓото, со несреќата и злото... (Ѓорѓиева, 2006: 202/203).

Ова размислување донекаде ни дава јасна слика за тензичниот тон што преовладува низ *Смртта на дијакот*. Ако само се размисли за поставеноста на двете струи во романот – македонската и османлиската, тогаш и нема некоја голема потреба од мозгање за тоа од каде потекнува целата таа нетрпеливост: од една страна, имаме *кротко население* кое сака да го одбрани своето, од друга страна *сурови освојувачи* кои сакаат да загосподарат со нивната земја, нивниот систем, својата вера да ја *наметнат* како *вистинска*... Така барем изгледа поставеноста од чисто историски аспект, па до некаде и од „реален аспект“, ако се има предвид дека и самиот јас сум далечен потомок на истите тие кои ги опишав како „кротки“. Секако, мора да се согласиме и со тезата дека *реалното* во голема мера зависи од припадноста, по која било основа земено. Но, ако барем за момент се лишам себеси од припадноста како Македонец (условно), и ако се обидам да ја издигнам оваа ситуација на едно имаголошко ниво, тогаш судирот може да се објасни единствено на начинот на којшто Ѓорѓиева го прави во цитираниот извадок од нејзиниот есеј за студијата *Балканска слика на светот.* Во нетрпеливоста и бунтот кон дојденците може слободно да се исчита *предзнаењето* или *предрасудата* кон исламот како религија, што доста јасно беше илустрирано преку зборовите на дијак Равул, кога зборуваше за Мухамед. Исто така, може да се исчита и ***недоверба*** *кон секој што не е јас*, кон секој што на кој било начин го загрозува личното постоење и определувањето како различен, посебен... На тој начин, допираме во суштината на тој тензичен тон и се обидуваме да начнеме во с'ржта на проблемот во овој роман – несвесноста дека барањата на „двете страни“ се исти!!!

Последново може да се поткрепи со малку воопштен поглед: Македонците, следбениците на Тољо и Равул, се борат за зачувување на својата власт над одредена земја, земја чиешто опстојување нужно и нераскинливо е поврзано со опстојбата на религијата – православни верници, Христови чеда, и според самите нив – вистински верници. Од друга страна, Османлиите сакаат да воспостават своја власт над истото тоа парче земја, во име на сопствената религија која ја издигнуваат во ранг на единствена непобитна вистина, па самото загосподарување со земјата подразбира востановување на сопствениот религиски концепт како *правилен* и *единствено признат*. Меѓутоа, авторовата игра е таа што ги замрсува сметките во главите на Равул и Тимурташ, па затоа во подецнежните етапи на романот го среќаваме следново резонирање: „Што сме ние? Словени, така вели јазикот, така велат обредите. Но, што е со верата? Што вели таа?... Таа е овде *увезена*, *донесена*, *на сила воведена*. Дали Словените секогаш биле Рисјани? Не биле Рисјани сè до пред неколку века... *Зошто тогаш се држиме толку слепо до нешто увезено*? Што вера сме имале пред тоа? (...) А што ако утре нè победат овие лути напаѓачи, овие силни неверници и ни наметнат ислам место христијанство,

Христа го заменат со Мухамед, Господ со Алах? ***Дали нешто многу ќе се промени***?... *И така сѐ е увозно, наметнато, ненаше*...“ (2002: 107). Вака резонира Равул во подоцнежните фази од романот, кога веќе се чувствува бесмислата од гинењето на недолжното населени. Но, ништо помалку емотивност не го зафаќа и наводно бесчувствителниот Тимурташ, кој останува изненаден пред налетот на сила кај Македонците за бранење на своината: „Сѐ би им признал да имам време!... Би им рекол, ко достоинствен војник, дека знаат што сакаат, *дека Господ им е силен* и дека во друга прилика радо би седнал на вечерна молитва со нив и би учел за него! *Можеби дури и би го заменил мојот Алах што полека ме напушта со нивниот Господ*! Зошто да не? ***Нема посилен верник од преобратеникот***...“ (2002: 110/111).

Ова е маестрално изведена игра во свеста на двата носечки лика, оние кои се репрезентативи на размислувањето на двете страни. Моментот кога ќе се започне со сомнежот во сопствената позиција и ќе се направи обид да се разбере позицијата на другиот, за да се стигне до некакво приближување (барем во духовна смисла), започнува да се надминува бариерата што ја создава *неверувањето*. На тој начин започнува да се надминува јазот помеѓу „завојуваните“ или само спротивставените страни, па се отвора можност да се разбере ставот и потребата на другиот. Единствено загрижувачки во однос на текот на дејството во *Смртта на дијакот* е самиот факт што овие сомнежи, преку кои се стигнува до една таква можност, се одигруваат пред да дојде конечното соочување, односно пред да биде заземена Битола од страна на Османлиите. По колежот што ќе се случи во градот, се одигрува последната битка во манастирот каде што живее дијак Равул, каде што ќе бидат убиени петстотини Османлии – повод за огнот што ќе проголта сѐ, вклучително е телата на 400-тините монаси. Тогаш, сѐ се враќа на почеток: „Неверници едни, расипани! Како можев воопшто да се посомневам во нашата вера и понекогаш, во часови на умор, да ја фалам нивната? Зарем е можно толку убијци да живеат во свето место и да се прикажуваат како светии? Слуга на нашиот Алах никогаш не би сторил вакво нешто...“. Ова се случува по масакрот што ќе го направат *браќата по дух* на дијак Равул, оние кои (парадоксално) ниту смееле да помислат на крвопролевање, доколку слепо останале приврзани на постулатите на христијанството. Меѓутоа, кога не се има увид во целината, кога се изостава фактот дека суштината е една, а само формите се менуваат – нешто што како насетувачка идеја ни го остава Михајловски со овој роман, тогаш резултатот е вакво крвопролевање од огромни размери. Така, кога нема простор за помирување и разбирање на *Другиот*, единствено „чаре“ нуди умирачката: „Ќе се умира, нема каде. Кладава се распламтува со секој минат миг, секоја минутка. Што да кажам сега? Можно ли е помирување на овие две, за нас увозни вери? Дали, всушност, ова е дилема или помирувањето никогаш не било потребно, зашто во својот прапочеток, во својот вилает на девственоста тие никогаш не биле ни скарани. Тие си биле едно... (Михајловски, 2002: 174/182).

Дека не станува збор за разлика, дека *во прашање се само зборови*, можеби исти по значење, но доживеани како различни поради тоа што се искажани на друг јазик или *само различно толкување*, сфаќа дијакот Равул неколку мигови пред да биде проголтан од огнената стихија. Дека, всушност, сѐ е едно големо исто и дека само контекстот е оној кој може да биде толкуван на еден или на друг начин, исто така му станува јасно во тие неколку послед-

ни мигови, пред налетот на огнот да ги пеплоса него и неговите браќа (по вера). Затоа и самобендисаниот Велзевут, во последното обраќање до читателот, гордо ќе ја нагласи својата способност за правење сплетки, со ставање акцент на неговиот нагон да менува: „...Друго не знам што да правам. Мое е да менувам. Кажете ми, ве молам, кој друг се сетил да изведе таква една уџдурма и да покаже дека ***суштината е една***, неменлива, а облиците многу, менливи? На кого би му паднало на памет, ако не на еден генијален ум како мојов, така насилно *да ги спои облиците во едно*, *да ги обедини за да сведочат за својата* ***различност***?...“ (2002: 186). Подобар одговор на идејата за историодноста на религиите не можеме да добиеме. Преку силата на литературниот збор, Михајловски успева на грижливо избран начин пред очи да ни ја фрли бесмисленоста на верската нетолеранција, која доведува до најсериозната пукнатина во културниот идентитет, определен на начинот како што во многу наврати беше споменато досега. Сите други „пукнатини“ како да водат потекло од таа првична – и онаа за националната припадност, и онаа за јазичниот идентитет, и онаа за територијалната целовитост, кои заедно со религиското ја сочинуваат заедницата или *збирот* сфатен како „културен идентитет“. Од овде, воопшто не е тешко да се разбере дека спомената распра̀ва на Малуф во неговата студија „Погубни идентитети“, е директен бунт против религиското поимање на единката, дека претставува повик да се биде подалекусежен, повеќе широкоград, за да се проникне во семантиката на религискиот концепт – дека во суштината се *бориме* и *колеме* за едно исто симболично, кое се мултиплицира кога се поставува во различен културен контекст...

3. ***Sидот што име значи...***

Второто романескно остварување на Драги Михајловски е романот *Пророкот од Дискантрија* од 2007 година – дело во кое преку интересен пристап се анализараат феномени од нашата денешница коишто се наоѓаат во директна релација со *идентитетот* или ако повеќе сакаме, со *културниот идентитет* каков што погоре беше опишан. Доколу идентитетот на субјектот се формира преку влијание од местата што ги населува човекот, а не како продукт на некој временски континуитет, тогаш повторно се наметнува дилемата – од каде потребата за стигматизација и изделување, во рамки на „внатре-групата“?! (кажано со имаголошки речник). Зошто има потреба да се формираат ***граници*** онаму каде што ги нема, онаму каде што не постојат реални потреби за разграничување? Од каде потекнува нагонот за подвојување, кога заедничката борба против надворешниот непријател е поефикасен метод за отпор... На оваа релација пред очи излегуваат бројни недоследности на Македонецот како целина или „на Македонецот како ***не-целина***“ можеби е поточната формулација, ако веќе сме расчистиле дека кај него тлее желбата за поделби и неприпадност кон еден-единствен колектив... Токму за тие „феномени“ на македонштината ни зборува овој роман: „*Сфатив дека сѐ е променето*. Од големата, убава и складна варварска земја, сега само еден мал, главно планински дел, беше станал самостојна државичка опкружена од три страни со *стрмни провалии*, а од четвртата, *јужната*, (...) се имаше кренато тој проклет ***sид*** и *не оставаше ни живо пиле да прелета*... Единствено нешто што не е променето е ***нашата судбина***, (...судбината) на ***мојот сѐ уште безимен народ*** што сега повторно е запрен во својот поход низ угорницава од ***sидот што значи име***...“ (2007: 126/127).

Sидот кај Михајловски е синоним за реалната блокада со којашто е соочена неговата Македонија, Македонија од крајот на првата деценија од 21-то столетие (од денешен аспект, веќе и во втората деценија е исто, а можеби и уште подраматично!). Треба да се нагласи дека, како реална појава, ***границата*** е вистински географски простор, ***меѓа***, обележје што ја симболизира разграниченоста и ја гарантира сувереноста на модерните држави, меѓутоа сфатена како ***феномен,*** таа најчесто е психолошки конструкт, своевидна бариера преку која не може да се помине поради забрани, себе-спречување, свесност дека не смее да се помине преку одредена точка од какви било политички, етнички, историски причини...: „Но, тој простор ***не е празна локација*** која чека да биде пополнета со луѓе и настани. Во глобалниот систем на вредности, просторот се структурира себеси како ризомска мрежа од релации и средби во кои опстојуваат *културно различни идентитети*...“ (Бановиќ-Марковска, 2007).

Разграничувањето на *нацијата*, *национал-патриотската нарација*, втемелена во еден негаторски настроен дискурс, се главните проблеми на *граничноста* како феномен. Тоа е јасно диференцирање и издигнување до степен на идолатрија на сопствениот *код*, сопствениот *ген*, често пати вештачки исконструиран во свеста на оние кои се зафатени од етноцентристичката струја. Ваквата *струја* не бира начини и средства – за неа дозволено е речиси сè! Или барем самата си го допушта тоа... Затоа и изгледа онака како што изгледа романот на Михајловски. Токму затоа катахрестички настроениот говор извира од секој нанижан ред, затоа што пророк Василе, а преку него и самиот Михајловски, знае дека таквиот дискурс е единственото орудие што може да му парира на негаторскиот дискурс на омразата и стигматизацијата. Со еден авто-ирониски јазик, Михајловски се одлучува да допре сè: нашето *варварство*, нашата *некултура* (на моменти), нашата *гетоизираност*, *конзервираноста* на нашите сфаќања, нашиот поглед кон *Другите*, но најмногу од сè ужива кога си поигрува со *туѓата* перцепција за нас самите: „Потоа полека дојде разочарувањето. Не дека луѓето така сакаа, туку затоа што никој, дури ни водачот што го имаа избрано и којшто требаше да биде достојна замена за мене, не можеше да им објасни во што се состои силата на sидот. Тој повеќе ги убедуваше дека *кога-тогаш sидот мора да попушти*, дека мора да се биде ’трпе и трајче‘, како што се прошируваше оваа понижувачка фраза меѓу народот, за да се стигне до целта, дека со сила убавина не бидува, дека времето ќе се покаже како лек за сè... (2007: 144). Така, одеднаш од „привремена мерка“, *sидот* станува *modus vivendi*, главна преокупација и секојдневие на секој граѓанин од *Дискантрија*. Наеднаш таму „сè започнува и завршува со sидот. И мојата тага, и моето помнење, и се чини, сиот мој живот...“ (2007: 113).

„Имено, како постојан генератор на значења, *sидот* има Јанусово лице чија двојна, надвор/внатре природа подразбира дека тој обединува и раздвојува две страни. Тој е, истовремено, *и ограничување* и *зближување*: ограничување на *Сепството* и на *Другоста*, но и нивно зближување во еден реален географски *простор*. Но, наместо посакуваниот и логичен процес на хибридизација, *sидот-граница* во нашиов случај продуцира празно место на културен и политички антагонизам во кој се преговара долго, од позиција на моќ и авторитет“ – забележува Бановиќ-Марковска, во едно предавање на тема „Име и Идентитет“. На тој начин, се начнуваат проблематиките на *Другоста*, на *раз-*

личноста, *туѓоста*. Ѕидот постепено се претвора во *меѓник со* ***двојна природа*** – тој *разграничува* и *двои*, наместо да *соединува* еден *ист*, географски идентичен простор. Политички исконструираната табуизираност го претвора тој ѕид во двоител *par excellence*, меѓа која е невозможно да се помине и премости.

4. ***Еден поинаков тип отпор...***

И покрај тоа што погоре беше спомнато дека *Смртта на дијакот* пропагира еден *отпор* во духот на идејата на постколонијалните автори – *на насилството со насилство, на крвта со крв,* во *Пророкот од Дискантрија* отпорот е суптилно изведен единствено преку силата на зборот и моќта на заводливиот авто-фокусиран дискурс. И покрај тоа што во перцепцијата на нараторот се наоѓа Македонецот, сепак одлуката на авторот е да се проблематизираат одредени ***слики*** што *Другите* ги конструираат за него, како и да се објасни сопствениот поглед кон самиот себе. Она што, исто така, е важно да се спомене е тоа дека ***Отпорот подразбира единство***, односно дека тој нужно подразбира обединување околу идејата дека мора да постои борба за ослободување од наметнатата стега, делба или стигма, затоа што во спротивно, самиот отпор губи секаква поента и смисла за постоење. Како идеја, *отпорот* подразбира и извесна *свесност* за потребата да се крене сопствениот глас и да се раскаже сопствената приказна, да се објасни сопствената позиција, а тоа нужно подразбира *освестеност* на „загрозената страна“, масовно будење на колективната свест на *заспиените*, затоа што ниту еден успех не може да биде целосен без масовно учество на сите „засегнати“. Сето останато ќе биде само штури обиди на одредена група загрижени, оние кои се нешто посвесни од оние кои не се грижат толку за текот на настаните и кои ризикуваат да се почувствуваат токму како пророк Василе, додека се обидуваат да ја покажат и докажат пред светот *Својата вистина*: „...Особено при крајот на таа илјада деветстотини деведесет и петта година, кога првпат се почувствував како *туѓинец*. ***Многу било страшно да се чувствуваш туѓ во својата земја***. Ме обезеде грда малодушност, признавам. Единствено чувствував умор, тежок вековен умор што ми донесе тучна тага, олово во телото... Низ *Дискантрија* завладеа целосна штама... (2007: 174/175).

Умор, што носи немир и огорченост, но никако и помир со реалната ситуација, е последната фаза од неразбирањето, од неподдржувањето или неосвестеноста на сите оние кои порадо патуваат заспиени, отколку да се одлучат да го кренат сопствениот (стишуван) глас. Затоа така се чувствува пророк Василе при самиот крај од неговата беседа со некогашниот лут непријател... Самото воскреснување на Василе е своевидна игра на Михајловски, постапка со која сака да создаде барем приближна слика за долготрајноста на проблемот со кој се соочува Македонецот на залезот на првата деценија од 21-от век, слика за „амбисите“ од сите три страни што ја оградуваат „угорнинава“, како и за „проклетиот ѕид“ на работ на јужната граница. ***Ѕид кон Европа***. ***Ѕид*** што дели, а никако не обединува. ***Ѕид*** што обележува, дискриминира, гетоизира. Во таа насока е и сместувањето на приказната за „возот што води кон иднината“ – „како своевидна утописка компензација“ (Шелева, 2003: 190), односно како можност да се пробие реалноста на тој проклет Ѕид („Ѕидот ни станал Бог“ – Михајловски). Така сфатениот Ѕид, прераснува во ***стихија*** што ја претставува „интеркултурната мембрана и поларизација меѓу Ев-

ропа и нејзниот презрен остаток“ (Шелева, 2003: 190), односно јасниот разграничувач на „европското“ и „она другото“: Во продолжение, Елизабета Шелева го доопределува овој роман, нагласувајќи дека истиот „прераснува во беспоштедна и горчлива критика на нашата современост, но и на евро-утописката идеологија на луѓето, фрлени во историската давеничка *Дискантрија*...“. Во контекст на оваа борба преку литертурниот збор, никако не можеме да ги изоставиме сатиричните парафрази, од типот „Sидот што значи име“, „За татковината без sид – напред!“ и слични, кои само ја потврдуваат определбата да се биде максимално авто-фокусиран кога се разработуваат имаголошко-постколонијалните проблематики на супстратот *Дискантрија*. Во неговото креирање, Михајловски го вложува сиот ***гнев*** на Македонецот кон истиот, акумулиран преку слушање на тоа иритирачко „This Country“ кога странските дипломати говорат за Македонија, па во ситуација кога од политичка коректност кон јужниот сосед не сакаат да го употребат нашето уставно име, а од наводна љубезност кон нас не го споменуваат срамното FYROM, пребегнувајќи кон уште една налудничавост – создавајќи ***супстрат на супстратот***!!! Токму преку пишувањето за цврстината и тврдокорноста на ***Sидот*** што само дели и разграничува, а никако не спојува и обединува, Михајловски силно, а сепак во завиена форма, повикува на ***отпор:*** силината на пишаниот збор е орудието со коешто тој одлучува да им удри шлаканици на лицемерните политики на современите „цивилизирани“ општества, оние што отсекогаш играле двојна игра кога Македонија (па и Балканот) е во прашање! Не смееме да заборавиме дека тоа се истите оние кои, според Дина Аспрова, главниот јунак од романот *Снегот во Казабланка* на Кица Барџиева-Колбе, треба да ги ***описменат*** „*нецивилизираните варвари од Балканот*“ – оној Балкан кој е неподобен да се вклопи, да се интегрира, да се почувствува како политички дел од географската целина на којашто припаѓа; но и географски простор кој, погледнат со визурата на Едвард Саид, е „ориенталната билка, егзотичен рај интересен за освојување“, за истите тие цивилизирани господа, од уште поцивилизираниот Запад. Еден *проституткси доживеан* Балкан...

5. ***Односот кон историските матрици...***

Некаде на самиот крај, редно е да се каже збор-два за односот кон историските рамки во романите на Драги Михајловски. Она што не може да помине незабележано е дека односот кон историјата е од позиција на современиот пристап, односно користењето со историските мотиви е во функција на (до-)објаснување или дополнување на современоста во која твори авторот. Така, определбите за употреба на терминот „Дискантрија“, како референца-референцата, или за опишување на историската приказна за доаѓањето на Османлиите, може да се исчитаат како зборување од позиција на омнипрезентно присутен фокализатор и наратор, тенденциозно претставен преку заложбите да измеша минатост и сегашност, со цел делување на идноста во поимањето на опишаните настани/ситуации. Односот кон историските матрици е доста комплексен: 1) од една страна, може да се почувствува личен белег во опишувањето на настаните, оставајќи копнеж за некакво ревидирање на историските текови, барем на едно литературно ниво; 2) желба за детално опишување на историските контексти кои довеле до моментната положба/-околност; 3) желба за поправање на историските неправди, поттикнат од тој веќе опишан личен однос кон одредени историски текови кои го засегаат на-

раторот на одредено ниво, како индивидиуа, но уште повеќе национално-културниот колектив на којшто самиот тој е припадник; 4) вкулучувањето на политичките текови во опишувањето на историските контексти е во функција на тенденцијата за омнипрезентност на наративниот склоп: исчитано во желбата да се поигра со современите текови, зачинето со модерните „додатоци" на раскажувачкиот дискурс (иронија, авто-иронија, критицизам, културолошки дискурс, катахрестички јазик...).

Вака претставената колоритност при опишувањето на функционалноста на историските матрици во романите на Драги Михајловски, ја донесува потребата истите да се определат како занимлив пост-модерен амалгам, во чијашто суштина лежи поривот за хибридна измешаност на стилови, идеи, ставови, техники и методи на нарација. Таквата определба сведочи за големиот број можности за читање/анализирање и доживување на споменатите романи, како и за нивната горлива посветеност на разрешувањето бројни културолошко-социјални и етничко-идентитетски предизвици со коишто е соочен македонскиот народ во воведната деценија од 21-то столетие. Дури и да ја определиме таквата заложба како тенденциозна, чисто литерарна или нефункционална во смисла на импактот што го има во „реалниот живот", тоа сепак не ни дава за право да ја занемариме универзалната порака што текстовите на Михајловски ја испраќаат – за поделеноста на луѓето, за стереотипните калапи што опстојуваат во нас, за завеаноста од наводната евро-интегративна фокусираност... Таквиот став кон модерните феномени на егзистирањето, преку луцидните размислувања за феноменологијата на странството, за граничноста и сите досега објаснети социо-културни феномени на современието, треба да нè доведе до еден генерален заклучок: дека странството започнува ***зад нашата меѓа***, вон просторот што нè отсликува и нè детерминира токму какви што сме. На тој начин ќе стигнеме до сознанието дека, од една страна, странството е оној „сонуван рај" во психолошкиот код на секој ***Балканец***, без разлика што постои неодговореното прашање: „Дали со самиот факт што припаѓаме (живееме) на Балканот, ние дефинитивно остануваме вклештени во определбата Балканци?!" (Шелева, 2005: 82); додека од друга страна, странството е ***граница*** – некогаш „невидлив ѕид од воздух", другпат „непробоен ѕид", третпат е некаков „Шенгенски ѕид", но *секогаш е простор што е туѓ*, ***не-свој***, топос што го претставува самиот *разграничувач*(-ки нагон). Затоа така изгледаат самите дијалози во овие романи, затоа и се чувствува загриженост за отуѓеноста на човештвото, за новите струи на дехуманизација или *отчовечување* на човекот:

„...Ме мачеше мислата зошто сме луѓето вака поделени на народи, вери, на слободни/неслободни, на богати/сиромашни, учени/прости. А најмногу*, **зошто сме поделени во самите себе***... Делбата за која сега ќе ти говорам *можеби немаше да се случи ако народот немаше околу што да се подели* и ако не постоеше конкретен повод (...) секаде можеби наопаку, кај нас ептен терсене! Ако во светот, во таа толку посакувана Европа сместена веднаш зад ***ѕидот***, се раѓаше страв од глобално затоплување, кај нас на големо се говореше за ***глобално заладување*** (од должината и големината на ѕидот – забелешка). Ако насекаде речиси сите говореа за потребата од градење, ***кај нас сета мисла се беше настроила кон уривање***! (...) *Можно ли е ѕидот да е пропустлив **само од едната, европската страна***?! (...) Ѕидот

од кај нас беше тврд, непробоен и непопустлив...“ (Михајловски, 2007: комбинација од цитати).

Сите споменати аспекти во анализирањето на романите *Смртта на дијакот* и *Пророкот од Дискантрија* на Драги Михајловски беа во функција на дообјаснување на нивната основна тенденција: да послужат како четиво за реконструкција на националната свест, преку желбата да се пре-запишат одредени историски вистини, да се осветлат одредени историски контексти, за да се изведе нивно успешно поврзување со современите идентитетски проблематики на македонскиот народ и да се стигне до една целина, до една-единствена определба (како континуум на повеќе временско-просторни и етничко-генеолошки референци). Сето тоа може да се поврзе со сфаќањето на Малуф дека „идентитетот не се распоредува, не се дели на половини и третини, ниту пак може да се класификува по прегради...“, па вели: „...Јас немам повеќе идентитети, имам еден-единствен, составен од сите тие елементи кои го обликувале, според ’посебно дозирање‘ кое никогаш не е исто од една личност до друга...“ (Малуф, 2003: 5).

„Само отвореноста за прием и трансформација на вредностите што ги создала во нас некоја друга, условно туѓа култура, може да нѐ преобрази во субјекти на себе-трансценденција“ – во главата ми одзвонува кажувањето на Бановиќ-Марковска. И морам потполно да се согласам со таа теза. Продолжувањето на надградбата (во духовно-идентитетска смисла сфатено) мора да се случи со помош на отворањето на светогледот (сликата за себе и за сѐ околу нас), а тоа неминовно ќе се случи со отворањето на себеси за прием и трансформација на вредностите од (условно) туѓата култура. А нели, познато е дека „туѓо“ во имаголошка смисла е сето она што е *не-наше* – она што е надвор (а не внатре), она што е *не-јас*, она што по сите стандарди на имаголошките начела може да се определи како *различно* од нашата тековна реалност... Но, такво отворање не може да се случи без претходно изградена свесност за сопствените кодови, за тековите на сопствената културна матрица, за сопствениот код на постоење – како да крикнуваат романите на Михајловски. И со потполно право, би резимирал некаде на крајот од ова излагање за истите, затоа што таквата отвореност за различното, без познавање на своето и без лично идентификување со тие текови на колективната свесност, би значело себе-поништување, во најмала рака земено – авто-асимилативен процес, со нескротлива разорна моќ!

Литература:

Бановиќ-Марковска, Ангелина: (2007), Групен портрет, Магор, Скопје

Ѓорѓиева, Марија: (2006), „Сликата за странецот / сликата за странецот на Балканот“, во Зборникот Балканска слика за светот, МАНУ, Скопје, стр. 191-208

Михајловски, Драги: (2002), Смртта на дијакот, Каприкорнус, Скопје (2007), Пророкот од Дискантрија, Каприкорнус, Скопје

Шелева, Елизабета: (2003), Отворено писмо, Магор, Скопје (2005), Дом / Идентитет, Магор, Скопје

Maluf, Amin: (2003), Ubilački identiteti, Paideia, Beograd

THE NOVELS OF DRAGI MIHAJLOVSKI

Vlado Eftimov

Summary

The purpose of the existence of this cultural and comparative analysis of the novels of Mihajlovski is versatile: from one hand, wants to contribute in the process of understanding of semantic and symbolical levels rooted in their structure, to get one engaged rethinking of contemporary issues, such as identity, cultural identity, religious and socio-cultural code of the Macedonians, Otherness and the image of the Other, the stereotypical perception of reality…

The discerning of the position from which „act" these novels is very interestingly: the stories are located in a diachronic way, but yet discuss contemporary issues - thus alluding to the durability of these phenomena faced in front of the Macedonians...

The sequel of this analysis leads to the discovery of the ratio of these novels to historical patterns, by creating a thesis for pseudo-historical ratio for themes, supplemented or completed by the literary word as „spice" or part of the mosaic they want to create.